

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA LAKUNA TUSHUNCHALARI TALQINI

Jo'raqulova Dilinur Zoir qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7445221>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi tabiiy lakunalar va ulardan ilmfanda to'g'ri foydalanish haqida so'z yuritilgan. Tilshunoslikdagi, xususan, lingvakulturologiyaning asosiy terminlaridan biri lakuna hodisasi, uning tilshunoslikka kirib kelishi, qo'llanilishi, ushbu termin doirasida turli tilshunos olimlar tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar, hamda lakuna birliklarini paydo bo'lishi, rivojlanishi va bugungi kunda qo'llanilishiga asosiy e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: lakuna, til, madaniyat, lingvakulturologiya, metodologiya, realiya.

ТРАКТОВКА ПОНЯТИЙ ЛАКУНА В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. В данной статье речь идет о естественных лакунах в узбекском языке и их правильном использовании в науке. Одним из основных терминов в языкознании, в частности в лингвокультуре, является феномен лакун, его введение в языкознание, его применение, а также исследования, проведенные различными лингвистами в пределах этого термина., и основное внимание сосредоточено на возникновении, развитии и использовании единиц лакуны сегодня.

Ключевые слова: лакуна, язык, культура, языковая культура, методология, реальность.

INTERPRETATION OF THE CONCEPTS OF LACUNA IN MODERN LINGUISTICS

Abstract. This article talks about the natural lacunae in the Uzbek language and their correct use in science. One of the main terms in linguistics, particularly in linguistic culture, is the phenomenon of lacunae, its introduction into linguistics, its application, and the research conducted by various linguists within this term. , and the main attention is focused on the emergence, development and use of lacuna units today.

Keywords: lacuna, language, culture, linguistic culture, methodology, reality.

Dunyo xalqlarining ma'naviy-madaniy, umuminsoniy qadriyat va xususiyatini o'rganish, adabiy tarmog'ining leksik birliklar hisobiga boyitish hozirgi davrning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Til, jamiyat va madaniyatni bir-biriga aloqadorligini tatbiq etish, hozirgi tilshunoslikning muammolaridan biri sanaladi. Shu o'rinda, tilshunoslikning masalalari faqatgina til hodisalarini tavsiflash emas, balki o'sha tilga doir hodisalarni o'rganish jarayonida, ularning madaniyati, munosabatlarini yoritib berish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ayni shu kunlarda tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri tarjimashunoslik, lingvakulturologiya, lingvomamlakatshunoslik va yana bir qancha sohalarida tilning farqlarini o'rganish ancha kuchaygan. Turli tillardagi so'zlarni, matnlarni solishtirish, ko'pincha bir tilning leksik birligi, boshqa tildagi ekvivalentini topa olmasligini ko'p uchratishimiz mumkin.

Dunyo tillaridagi madaniyatlar doim o'zaro aloqada va hamkorlikda bo'ladi, bu hodisa ularning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birgalikda ba'zi tillar orasida o'zaro farqlari, ya'ni tillarning farqli jihatlari ham vujudga keladi. Bu hodisa zamonaviy tilshunoslikda "lakuna" deb o'rganiladi. Lakuna bugungi kunda o'zaro qiyoslanayotgan tillar o'rtasidagi o'zaro nomutanosiblik, ya'ni tizimli farqlashda faol ishlatilmoqda. Lakuna (lotincha so'z bo'lib *lakuna*-chuqurlashish, tushkunlik, muvaffaqiyatsizlik; fransuzcha *lacuna*-bo'shliq)." Lakuna"

termini ilk bor Kanadalik olim J.Vine va J.Darbelnilar tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Ushbu ilmiy tadqiqotchilar “Fransuz va ingliz tillarini qiyoslash uslubi” nomli kitobida, shu ikki tilni qiyoslash va solishtirish orqali lakunaga ta’rif berib o’tishgan : “ Bir tildagi so’zning boshqa tilda muqobili topilmagan o’rinlarda lakuna hodisasi voqealanadi”[Ismatullayeva.N.2021:11].

XX asrning 70- yillarida "lakuna" atamasining qo’llanilishi keng ommalasha boshladi. Lakuna atamasi tilshunoslikda lakuna, zid ma’noli so’zlar, oraliqlar, lakunalar yoki til xaritasidagi oq dog’lar, tarjima qilib bo’lmaydigan tarjimasiz leksimalar va yana fanda ko’plab nomlar bilan nomlanadi.

Leksikalar singari lakunalar ham tillarning bir-biriga qiyosida yaqqol namoyon bo’ladi. Masalan ingliz tilidagi “ yurist, advokat “ ma’nosini ifodalaydigan *lawyer* so’zidan boshqa advokatlik kasbining turli tumanligini ifodalaydigan *attorney* “vakil” , *counsellor* “ maslahatchi” , *advocate* “oliy darajadagi advokat “. Bundan xulosa shuki, o’zbek va rus tillarida qo’llaniladigan ifodalarga faqatgina advokat so’zini misol qilish mumkin[Usmonova.2019:28]

Tilshunoslikda lakuna tushunchasining nutqimizda keng qo’llanilishi va o’rganilishi , yondosh hodisalardan farqlanishi , o’zi alohida lingvistik kategoriya sifatida tan olinishiga sabab bo’ldi. Buning natijasida lakuna tushunchasining mohiyati aniq va oson tushuniladigan darajada muayyanlashdi.

Ma’lumki, leksikasidagi bo’shliqlarning mavjudligi tilshunoslik ilmida avvaldan ma’lum. O’zbek adabiy tilining asoschisi hazrati Alisher Navoiy ham o’zining “ Muhokamat ul-lug’atayn” asarida ham turkiy va forsiy so’zlarini qiyoslash natijasida muayyan tilda ayrim tushunchani ifodalovchi so’zning bo’lmasligini aniq misollar bilan tushuntirib o’tgan.

Lakuna tushunchasi rus olimlari I.A.Sterning , G.V.Bikova kabi tilshunoslar tomonidan ham o’rganilgan. I.A.Sterning o’z ishlarida lakunani mohiyatini yaqqol ochib bergan , u ikki til doirasida emas , hattoki bir tillilik doirasida ham lakunalar kuzatilishini e’tirof etgan . G.V.Bikova esa lakunalarni voqealanishi va ularning turli xususiyatini rus tilida misollar orqali keltirib o’tgan [5,18: 6, 276].

Shuni ta’kidlash joizki, lakuna tushunchasi bilan yonma-yon tarzda reaksiya istilohi ham qo’llaniladi. Lakuna va realiyani bir-biriga yaqin va o’xshash jihati shundaki, bu ikki tilni va madaniyatini qiyoslashda aniqlanadi. Ushbu qiyoslanadigan tillarning bir-biriga nisbatan muqobil so’z mavjud bo’lmaydi. Lakuna va realiyani farqi esa lakunalar millat ongida mavjud, ammo millat tilida nomlanmagan, ya’ni ommalashmagan va yuqori darajada tushunilmagan hisoblanadi. Ammo ba’zi lakunalarni til, millat vakillari osongina anglay oladi. Realija esa tushunish va tasavvur qilish biroz mushkul masala hisoblanadi, chunki u til, millat vakillarining urf- odatlari, dunyoqarashlari natijasida vujudga kelgan bo’lib ,shu boisdan ham o’zga millat vakillarining ongida mavjud emas .

Tilshunoslikda lakunani unga yondosh hodisalardan farqlash butunlay yakun topgan. Lakunalarning bugungi kundagi vazifasi faqat ikki tilni vazifalarini aniqlab farqlashdan iborat emas , til tizimini va uning leksikasini boyitishga katta xizmat qilmoqda. Tilshunoslar o’z ona tilini boshqa til bilan qiyoslab , tilshunoslikdagi bo’shliqlarni aniqlab, uni to’ldirishga va muammoni bartaraf etishga urinishmoqda . Bu faqat tilni rivojlantiribgina qolmasdan ongni, tafakkurni va tasavvurni ham rivojlantirmoqda.

Tilshunoslikda lakunalarni aniqlash , ularning paydo bo’lish sabablarini ochib berish va ularni to’ldirish usullarini ishlab chiqish , turli tillardagi lakunalarni chog’ishtirish orqali har

ikkala millat tillarini , ularning dunyoqarashini aniqlash hamda ularni o'rganish muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Ushbu usul orqali har ikki til madaniyatining o'xshashligi va farqli jihatlarini o'rganish, globallashuv jarayonida chuqurlashayotgan madaniyatning yangilanishi va olib boriladigan muloqotlarni to'siqsiz ravishda amalga oshirishga imkon yaratadi. Shu bilan birgalikda, chet tillarini muammosiz o'rganishimizning samaradorligini yanada takomillashuviga sabab bo'ladi.

REFERENCES

1. Usmonova. Sh. Lingvakulturologiya .Darslik-2019,-246 b.
2. O'zbek tili ,2001.-17 b/
3. Ismatullayeva.N. Xitoy va o'zbek tillarida lakunalarning voqealanishi : Fil. fan. B. fal. dok. diss. avtaref. T.: 2021.-52 b.
4. I.A.Sternin . Leksichiskaya lakunarnost'I ponyatiynaya bezekvivalentnost. . – Voronej: 1997/
5. G. V. Birova . Lakunamost'kak kategoriya leksicheskoy sistemologii. – Blagoveshensk: Izdvo BGPU.2003.-276 b.
6. F. Sosyur . Ummumiy tilshunoslikka kirish .-2019.